

PERSONALISTYCZNE INTEGRALNE wychowanie dzieci w wieku szkolnym

REDAKCJA NAUKOWA
Ewa Domagała-Zyśk

AUTORZY

Ewa Domagała-Zyśk, Kazimiera Krakowiak,
Dorota Kornas-Biela, Urszula Antończuk-Grab,
Aleksandra Borowicz, Ewa Grygierzec-Gruda, Urszula Kmita,
Renata Kołodziejczyk, Anna Lendzion, Paulina Marchlewska,
Monika Nowak, Anna Szudra-Barszcz

Wydawnictwo KUL
2025

Personalistyczne integralne wychowanie dzieci w wieku szkolnym
REDAKCJA NAUKOWA Ewa Domagała-Zyśk

RECENZENCI

dr hab. prof. ucz. Jarosław Horowski
– Uniwersytet Mikołaja Kopernika

dr hab. prof. ucz. Lucyna Dziaczkowska
– Uniwersytet Szczeciński

PROJEKT LAYOUTU Tomasz Smółka (*Episteme*)
SKŁAD I ŁAMANIE Wiaczesław Kryształ (*Episteme*)
PROJEKT OKŁADKI Aleksandra Mudry (*Episteme*)

GRAFIKA NA OKŁADCE Urszula Kmita

© COPYRIGHT BY Wydawnictwo KUL, Lublin 2025

ISBN 978-83-8288-194-3

DOI: 10.31743/kul.9788382881943

Wydawnictwo KUL

ul. Konstantynów 1H, 20-708 Lublin, tel. 81 454 56 78

e-mail: wydawnictwo@kul.pl, <https://wydawnictwo.kul.pl>

DRUK I OPRAWA Volumina.pl Sp. z o.o.

ul. Księcia Witolda 7-9, 71-063 Szczecin, tel. 91 812 09 08

e-mail: druk@volumina.pl

Za wsparcie finansowe w wydaniu tej publikacji dziękujemy Kościołowi Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu Jana Pawła II, Fundacji Pracownia św. Józefa przy Karmelitach Bosych w Lublinie oraz Fundacji Implikacje.

Spis treści

Wstęp	7
ROZDZIAŁ PIERWSZY	
<i>Ewa Domagała-Zyśk</i> Personalistyczne wychowanie integralne w kontekście współczesnych uwarunkowań rozwoju i wychowania dzieci	13
ROZDZIAŁ DRUGI	
<i>Kazimiera Krakowiak, Renata Kołodziejczyk</i> Wychowanie językowe dzieci w wieku szkolnym	45
ROZDZIAŁ TRZECI	
<i>Urszula Kmita</i> Jak przebiega i jak wspierać rozwój poznawczy dzieci w wieku szkolnym?	83

ROZDZIAŁ CZWARTY

Ewa Grygierzec-Gruda

Jak wspierać rozwój osobowy i rozwój
osobowości dziecka w wieku szkolnym? **99**

ROZDZIAŁ PIĄTY

*Urszula Antończuk-Grab, Paulina Marchlewska,
Anna Szudra-Barszcz*

Jak przebiega i jak wspierać rozwój społeczny
dzieci w wieku szkolnym? **117**

ROZDZIAŁ SZÓSTY

Dorota Kornas-Biela, Anna Lendzion

Rozwój moralny dzieci w wieku szkolnym –
jak przebiega i jak go wspierać? **147**

ROZDZIAŁ SIÓDMY

Monika Nowak

Wychowawcza rola wspólnego spędzania
czasu wolnego w rodzinie **179**

ROZDZIAŁ ÓSMY

Aleksandra Borowicz

Technologie w rozwoju i edukacji dzieci
w wieku szkolnym – nie zabraniać,
ale jak stosować? **225**

Biogramy Auterek **249**

3

ROZDZIAŁ TRZECI

Jak przebiega i jak wspierać rozwój poznawczy dzieci w wieku szkolnym?

Urszula Kmita

Abstrakt

Artykuł przedstawia kompleksową analizę rozwoju poznawczego dzieci w wieku 6–12 lat, okresie kluczowym dla kształtowania się fundamentalnych umiejętności poznawczych. W tym czasie następuje znacząca zmiana jakościowa w sposobie myślenia dziecka – przejście do stadium operacji konkretnych według teorii Piageta. Tekst szczegółowo omawia rozwój funkcji wykonawczych, związany ze wzrostem liczby połączeń synaptycznych i rozwojem kory przedczołowej, co przekłada się na zdolności planowania, podejmowania decyzji i kontroli impulsów. Szczególną uwagę poświęcono roli uwagi w procesie uczenia się oraz znaczeniu aktywnego zaangażowania w przyswajanie wiedzy. Autorka podkreśla wagę informacji zwrotnej w procesie uczenia się, zwłaszcza w kontekście popełnianych błędów oraz znaczenie konsolidacji wiedzy, w tym rolę snu w procesie uczenia się. W artykule przedstawiono praktyczne wskazówki dla rodziców i nauczycieli dotyczące wspierania rozwoju poznawczego dzieci, z naciskiem na znaczenie doświadczeń własnych dziecka i odpowiedniego ukierunkowania jego naturalnej ciekawości. Tekst łączy najnowsze odkrycia neuronauki z klasycznymi teoriami rozwojowymi, prezentując całościowe podejście do zrozumienia procesów poznawczych w tym okresie rozwojowym.

Słowa kluczowe: rozwój poznawczy, okres wczesnoszkolny, funkcje wykonawcze, stadium operacji konkretnych, uwaga, konsolidacja wiedzy, aktywne zaangażowanie, informacja zwrotna, rozwój mózgu, procesy uczenia się

1. Charakterystyka dziecka w młodszym i średnim wieku szkolnym

Szóste urodziny: **Już nie jestem małym dzieckiem. Niedługo pójdę do szkoły.** Dziecko się cieszy, jest podekscytowane. Jego rodzice również. Zmiana poziomu w edukacji jest wydarzeniem przełomowym na każdym etapie. Dla nich jest jeszcze takie małe. Chociaż szybko wyrosło. Już nie cieszy się po prostu działaniem, pyta: po co to robimy? Chce wiedzieć, jakiemu efektu oczekiwać (Kołodziejczyk, 2021). Jest nastawione na uczenie się, zdobywanie wiedzy, pogłębianie posiadanych umiejętności. Z zapałem poznaje litery i cyfry, chce samodzielnie pisać. Ważną rolę odgrywają tu czynniki podmiotowe: wrodzone predyspozycje, ukształtowane nawyki oraz społeczne: uważni rodzice, nauczyciele w przedszkolu, dziadkowie, starsze rodzeństwo, kuzynostwo – „dorosłe” osoby wprowadzające w swój świat. Te pierwsze doświadczenia wyznaczą powodzenie w uczeniu się w szkole czytania, pisania liczenia, będą warunkować powodzenie lub stanowić przyczynę niepowodzeń (Brzezińska, 1987)

Okres między szóstym a dwunastym rokiem życia wyraźnie przynależy do dzieciństwa, z pewnej perspektywy można go jednak ujmować jako pierwszy krok w świecie dorosłych (Appelt, 2021, str. 259). W tym czasie nastąpią główne osiągnięcia poznawcze, a ujawniać się będą zarówno w wieku dojrzewania, jak i w dorosłości przyswojone wtedy wzorce i nawyki (Boyd i Bee, 2008). W tym czasie rozwój

fizyczny wyraźnie zwalnia. Dzieci rosną 5–8 cm, rocznie przybierają około 3 kilogramów o ile odżywiają się w sposób zróżnicowany i nie rezygnują z aktywności ruchowych. Następuje doskonalenie funkcji układu obwodowego, mięśniowego i stawowego, zwiększenie szybkości, siły, precyzji oraz koordynacji wzrokowo-ruchowej w obrębie motoryki małej, szczególnie w ruchomości nadgarstka co umożliwia coraz sprawniejsze posługiwanie się narzędziem kreślarskim i samodzielność (Kołodziejczyk, 2021). Nie są to zmiany samoczynne. Wymagają doskonalenia poprzez różnorodne oddziaływania takie jak swobodne rysowanie, pisanie, lepienie z plasteliny, wycinanie nożyczkami. Bardzo pomocne są również aktywności domowe, np. segregowanie i łączenie skarpetek, zagniatanie ciasta, lepienie pierogów, formowanie i dekorowanie ciasteczek.

Gwałtownie przyspiesza rozwój mózgu i połączeń nerwowych. Największe zmiany obserwuje się pomiędzy szóstym i ósmym oraz dziesiątym a dwunastym rokiem życia (Boyd i Bee, 2008). Najbardziej przełomowy jest rozwój myślenia. Dokonuje się zmiana jakościowa, początek rozumowania w sposób systematyczny. Myślenie dziecka staje się logiczne, elastyczne i zorganizowane (Kołodziejczyk, 2021). Jean Piaget nazywa ten okres: stadium operacji konkretnych.

Najważniejsze osiągnięcia tego okresu wg Piageta to:

- **szeregowanie** – porządkowanie według różnic zgodnie z zasadą przechodniości: jeżeli A jest większe od B, a B od C, to A jest większe od C,
- **klasyfikowanie** – grupowanie ze względu na podobieństwa,

- ➔ **zasada zachowania stałości** – 5–6 rż.: stałość liczby,
7–8 rż.: stałość masy, powierzchni, ilość cieczy,
9–10 rż.: ciężar, 11–12 rż.: objętość.

Większość strategii dziecko poznaje już w przedszkolu, jednak dopiero teraz zaczyna je rozumieć. Uczy się samodzielnego konstruowania schematów, które umożliwiają mu logiczne myślenie o przedmiotach i zdarzeniach w otaczającym je świecie. Najważniejszą z operacji konkretnych, którą opanowuje jest odwracalność. Dziecko zauważa zmiany w rzeczywistości, dostrzega nie tylko początek i koniec, ale przede wszystkim przekształcenia fizyczne, materialne lub umysłowe. I co najistotniejsze – potrafi je w myślach odwracać. Posługuje się logiką indukcyjną – na podstawie własnych doświadczeń formułuje ogólne wnioski, zasady. Ma jeszcze trudność z logiką dedukcyjną – wnioskowaniem na podstawie ogólnej zasady, tworzeniem hipotez (Miller i Cohen, 2001), ale stosuje odkryte i uznane zasady w celu samodzielnego rozwiązywania problemów. Warto zwrócić w tym miejscu uwagę, że myślenie dzieci pomiędzy szóstym a dwunastym rokiem życia jest jeszcze ciągle jakościowo różne od myślenia dorosłych. Dziecko zaczyna rozumieć pojęcia, które nie mają bezpośredniego odniesienia do rzeczywistości, jednak nadal dobrze radzi sobie z rzeczami, które widzi lub chociaż sobie je wyobraża i opiera się głównie na praktycznych doświadczeniach. Potrafi korzystać z symbolicznych zastępników. Natomiast proces nabywania wiedzy oraz nowych strategii poznawczych jest indywidualny, a przez to złożony i nie odbywa się etapowo jak życzył sobie Piaget (Schaffer, 2018). Każde nowe doświadczenie wielokrotnie powtórzone, utrwalone i zautomatyzowane staje się podstawą kolejnych umiejętności umysłowych. Niemal

pełna mielinizacja komórek nerwowych przyczynia się do zwiększenia prędkości przetwarzania informacji oraz powiększania zasobów poznawczych. Dzięki temu dziecko szybciej wykonuje zadania wymagające myślenia i może wykonywać ich coraz więcej. Efektywnie korzysta z pamięci krótkotrwałej. Zapamiętuje coraz dłuższe ciągi liczb, liter i słów. W jego myśleniu dokonuje się swoista automatyzacja, to znaczy zdolność korzystania z pamięci długotrwałej z pominięciem krótkotrwałej. Uczeń klas młodszych potrafi już spójnie opowiadać o wydarzeniach, w których uczestniczył lub tylko je oglądał. Jest lepiej skoncentrowany na całości zagadnienia. Myśli uwzględniając coraz więcej zmiennych, aspektów (punktów widzenia), widocznych cech, takich jak kolor, wielkość czy kształt. Zjawisko to nazywamy decentracją – metaforycznie powiedzielibyśmy, że jest to wychodzenie z egocentryzmu wczesnodziecięcego i wymaga ćwiczeń z udziałem dorosłych.

Negatywne emocje rujną mózgowy potencjał uczenia się, podczas gdy zapewnienie środowiska wolnego od lęku może ponownie otworzyć wrota plastyczności neuronalnej.
(Dehaene, 2021, str. 22)

Wzrost liczby połączeń synaptycznych oraz rozwój kory przedczołowej u dzieci w wieku od sześciu do dwunastu lat przyczynia się do poprawy zdolności wykonawczych, takich jak planowanie, podejmowanie decyzji, kontrola impulsów czy organizacja działania, które nazywamy funkcjami zarządzającymi. Umożliwiają one również wybór strategii zapamiętywania czy rozwiązywania problemów (Diamond, 2013). Dzieci w tym wieku są coraz bardziej zdolne do planowania

działań i przewidywania ich skutków. Ich myślenie jest bardziej skomplikowane. Po odpowiednim przygotowaniu i dzięki wsparciu dorosłych, potrafią samodzielnie wyznaczyć sobie cel, ustalić kroki do jego realizacji oraz przewidzieć konsekwencje swoich decyzji. Posiadanie bogatej wiedzy na jakiś wybrany temat (dinozaury, planety, drużyny piłkarskie...) pomaga kategoryzować informacje w złożony zhierarchizowany sposób, ćwiczy pamięć i logiczne myślenie, a przy tym ułatwia przyswajanie nowych informacji w danej dziedzinie. Niestety nie poprawia pamięci ogólnej ani zdolności wyciągania wniosków. Do tego trzeba posiadać podstawową wiedzę ogólną (Boyd i Bee, 2008).

Możliwość sterowania uwagą obejmuje:

- ➔ kontrolę uwagi – zwiększa się zakres i czas skupienia uwagi, a zmniejsza podatność na jej rozpraszanie,
- ➔ adaptacyjność uwagi – umiejętność dostosowania skupienia na prośbę dorosłego,
- ➔ stosowanie odpowiedniej strategii w poznawaniu – adekwatnie do zadania i możliwie najefektywniej.

Ważną rolę w rozwoju poznawczym odgrywa zdolność skupienia uwagi na tym, co dla nas ważne i odrzucenie lub zignorowanie bodźców rozpraszających. Profesor Gruszczyk-Kulczyńska mówi wręcz o „wrywaniu z niewoli bodźców przypadkowych” dzieci podczas terapii poważnych zaburzeń w zachowaniu (Gruszczyk-Kolczyńska, 2016, str. 47). Szczęśliwie po szóstym roku życia rodzicom i nauczycielom, a zwłaszcza dzieciom, przychodzi z pomocą natura – rozwój kory przedczołowej oraz zwiększenie ilości połączeń neuronalnych. Uwaga staje się coraz bardziej dowolna, kierowana przez wewnętrzne reguły poznawcze, selektywna i planowa.

Starsze dziecko jest w stanie uwzględnić alternatywy działania przed jego rozpoczęciem, w trakcie realizacji może monitorować postęp, na bieżąco modyfikować plan (Kołodziejczyk, 2021). To, wraz ze stale zwiększającą pojemnością pamięcią oraz rozwojem metapamięci, czyli namysłem nad własną pamięcią, znacząco zwiększa zasoby poznawcze dzieci i warunkuje rozwój ich funkcji zarządzających. Warto pamiętać, że nie wszystkie umiejętności pojawiają się w tym samym czasie u wszystkich dzieci.

Schemat 1. Charakterystyczne cechy funkcjonowania poznawczego dziecka w młodszym i średnim okresie szkolnym

2. Jak pomóc dzieciom w rozwoju poznawczym?

Cztery filary uczenia się:

- skupienie uwagi
- aktywne zaangażowanie
- informacje zwrotne o błędach
- cykl powtórek w ciągu dnia i konsolidacja w nocy.

(Dehaene, 2021)

2.1. Uwaga – jak ją przykuć i utrzymać

Wydaje się, że najsilniejszym biologicznym motywatorem jest strach lub inna silna emocja. W sytuacji zagrożenia wyostwiają się wszystkie nasze zmysły, jesteśmy skoncentrowani, nastawni na cel, sprawnie podejmujemy decyzje. Niestety to nie jest jedyna forma reakcji. Znacznie częściej w sytuacji zagrożenia reagujemy zatrzymaniem (stagnacją), ucieczką lub atakiem. Do tej pory nie znamy wszystkich czynników, które pozwoliłyby dokładnie określić co zrobi dziecko w sytuacji zagrożenia, za to coraz lepiej wiemy, że nie będzie to przyswajanie wiedzy. Co więc możemy zrobić? Nauczmy dziecko segregować bodźce, które do niego docierają, tworzyć ich hierarchię. Wybiórcza uwaga działa jak reflektor punktowy, który rozświetla pewne obszary, a pozostałe pomija. Należy świadomie skierować uwagę na konkretną rzecz, a pozostałe, pominąć. Gdy już ukierunkujemy uwagę, zignorujemy bodźce rozpraszające, musimy podjąć decyzję co zrobić z otrzymaną informacją – przekazać ją do pamięci krótkotrwałej i działać dalej czy do długotrwałej, żeby przejść do kolejnego działania. Kontrola wykonawcza

ściśle wiąże się z pamięcią operacyjną/roboczą (Dehaene, 2021, strony 227–229).

Nauka kierowania uwagą oraz kontrola wykonawcza rozwijają się spontanicznie wraz z rozwojem postępującego dojrzewania kory przedczołowej. Bardzo ważne jest właściwe ukierunkowanie uwagi. W klasach szkolnych, ale i w domu, często jesteśmy świadkami, że dziecko bardzo intensywnie koncentruje się na rzeczach, które nie służą jego rozwojowi w sposób, na którym nam w danym momencie zależy. Podczas ćwiczenia z wyszukiwaniem obiektu nieco innego od pozostałych dziecko uczy się jak nie ulegać rozproszeniu przez sąsiadujące obiekty, uczy się koncentracji i hamowania. Podobną rolę spełniają ćwiczenia fizyczne, na przykład chodzenie po narysowanej na ziemi elipsie tak, aby ani razu nie nadeprnąć poza linię. Po opanowaniu tej aktywności zwiększamy poziom trudności dokładając różne rzeczy do przenoszenia, najpierw w dłoniach: małe, średnie, duże; naczynie z wodą, później w ustach: pustą łyżkę, z piłeczką czy jajkiem, na końcu na głowie. Nauce koncentracji uwagi sprzyja granie w gry planszowe, towarzyskie, logiczne.. Szczególnie korzystne jest uprawianie sportu czy granie na instrumencie, nawet w niewielkiej formie, ale systematycznie. Uczy panowania nad pozycją ciała, kierunkiem wzroku, oddechem, koordynowania obu rąk. Jest to trudne zadanie, wymaga kontroli i ćwiczeń.

Uwaga wykonawcza rozwija się wraz z wiekiem i edukacją. Im wcześniej zaczniemy ćwiczyć pamięć operacyjną, zwłaszcza w przedszkolu, tym mamy większą szansę na sukces na późniejszych etapach. Szczególnie w rozwoju czytania i matematyki. Znacznie przyspiesza rozwój uwagi współdzielenie jej z innymi. dużo chętniej i efektywniej uczymy się, gdy robimy to wspólnie z osobami, na których nam zależy.

2.2. Aktywne zaangażowanie

Przypomnijmy: dzieci w wieku od 6 do 12 lat są na poziomie operacji konkretnych – stawiają hipotezy, budują obraz świata jedynie na podstawie własnych doświadczeń. Bierny organizm się nie uczy (Dehaene, 2021, str. 258). Aby lepiej przyswajając nowe pojęcia, uczniowie powinni przekładać je na własne słowa i myśli, tworzyć własne schematy myślowe, rysunki. Ciekawą interpretację bycia aktywnym opisał Dehaene (2021, str. 258): Pewien dyrektor zamontował uczniom w ławkach pedały, żeby byli bardziej aktywni na lekcjach matematyki. Niestety zaangażowanie uczniów nie jest tak proste, a od tego właśnie zależy proces zapamiętywania prezentowanego materiału. Dziecko musi podjąć trud intelektualny. Być aktywne i świadomie zaangażowane w naukę. Mieć szansę na samodzielne myślenie – proponowanie hipotez, popełnianie błędów. Niestety, dzieci pozostawione samym sobie mają trudności z odkryciem abstrakcyjnych zasad. Nawet jeżeli przeprowadzają bardzo interesujące eksperymenty, uczą się dużo mniej, a niekiedy nie uczą się niczego. Potrzebują rozsądnych podpowiedzi, ukierunkowania, uporządkowanego zestawu dobrze dobranych ćwiczeń. Zadaniem dorosłego jest poznać poziom umiejętności swoich dzieci czy uczniów i pozwolić im tworzyć własne piramidy sensu (Dehaene, 2021, str. 267).

Już Arystoteles pisał, że każdy byt z natury dąży do poznania. Jednym z fundamentów aktywnego zaangażowania jest ciekawość. Zainteresowanych uczniów wystarczy tylko ukierunkowywać i podtrzymywać ich ciekawość. Głód wiedzy mobilizuje nas do poznawania, pragnienie to jest źródłem motywacji. Może towarzyszyć mu radość, szczególnie gdy dochodzi do nieoczekiwanych wniosków. Śmiech w trakcie

nauki wzmaga zaciekawienie, a jednocześnie wspomaga zapamiętywanie i jednoczy osoby śmiejące się wspólnie. Kiedy wygasa ciekawość, brakuje motywacji. Kiedy opanujemy jakiś materiał i nie mamy już żadnych pytań, problemów do rozwiązania, nasze zainteresowanie wygasa. Wtedy należałoby dostarczać uczniom nowych bodźców, pokazywać im wiedzę wykraczającą poza podręczniki szkolne. Z drugiej strony nie ma miejsca na ciekawość, gdy pojawiają się trudności. Kiedy materiał do przyswojenia przekracza możliwości ucznia, działa to demotywująco, zniechęcająco. Podobnie, gdy dzieci uznają, że jedyne czego się od nich oczekuje to odtwarzanie zaprezentowanych treści. Wtedy nie ma miejsca na aktywność własną. Zabijamy dziecięcą ciekawość poprzez stosowanie kar za nieprzygotowanie i nagród za bezbłędne odtwarzanie, wyśmiewanie pytań, uciszanie. Bardzo szybko dzieci zauważają, że nauczyciel wszystko wie. Jeżeli zawsze tylko on prezentuje materiał, uznają że powiedział już wszystko i nic więcej nie trzeba odkrywać, nie szukają na własną rękę (Dehaene, 2021, strony 282–283). Nie zostawiamy uczniów samym sobie w drodze do zdobywania wiedzy. Bądźmy im kompetentnymi przewodnikami. Czasem dobrze zadane pytanie pozostawione bez odpowiedzi, skłania do poszukiwań i odkrywania własnego potencjału poznawczego.

2.3. Informacje zwrotne o błędach

Nie ma postępu bez porażek. Nauka idzie sprawniej i łatwiej, kiedy uczniowie dostają szczegółowe wiadomości gdzie dokładnie się pomylili i co trzeba było zrobić inaczej, ale informacja o błędzie nie powinna być równoznaczna

z karaniem (Dehaene, 2021, str. 298). Nikt nie uczy się bez popełniania błędów, to powinno przywracać pewność siebie. Warto w tym miejscu zapytać: czy numeryczne wyrażenie poprawności czy niepoprawności, tzn. wystawienie oceny, jest czymś właściwym czy raczej niesie ryzyko porażki, obniża pewność siebie, przyczynia się rozwojowi stresu szkolnego (Dehaene, 2021, strony 300–304). Z drugiej strony sprawdziany, które uczeń oceniałby sam są skuteczną alternatywą. Odświeżanie pamięci w formie odtwarzania poznanych treści nie jest niczym złym. Pokazuje co już się umie, a czego jeszcze nie wie, a jednocześnie nie podnosi poziomu stresu. Sprawdziany mogą pełnić równie ważną rolę co sama lekcja na dany temat. Tak zwane fiszki – karteczki, na których z jednej strony jest pytanie, a z drugiej odpowiedź i rozłożenie nauki w czasie bardzo dobrze sprawdzają się w nauce języków obcych. Warto spróbować tę metodę podczas innych przedmiotów (Dehaene, 2021, str. 306). Dopóki wiedza nie jest skonsolidowana, utrwalona, mózg wciąż się uczy i potrzebuje informacji zwrotnych również po udzieleniu przez ucznia poprawnej odpowiedzi. Jeżeli takiej informacji nie otrzyma w mózgu generowany jest komunikat o błędzie, który nakazuje dalsze poszukiwania rozwiązania. Dzieci uczą się w sposób wielowymiarowy – poprzez doświadczenie, metodą prób i błędów, interakcje społeczne, obserwację oraz rozwiązywanie problemów.

2.4. Konsolidacja

To czego się uczymy powinno z czasem ulegać automatyzacji, abyśmy nie musieli stale odtwarzać tych samych schematów myślowych. Podobnie jak zaczynamy od nauki liter, tego

że składają się z nich słowa, zdania. Z czasem coraz sprawniej czytamy od lewej do prawej, tak jak nas tekst prowadzi. Początkowo czytanie pochłania całą naszą uwagę. Trudno jest skoncentrować się na przekazywanych treściach, ponieważ wciąż koncentrujemy się na literach, słowach i zdaniach. Dopiero, gdy zautomatyzujemy tę czynność będziemy czytać szybko i płynnie. Dopiero wtedy odkryjemy głębię płynącą z czytania, poznamy nowe historie, będziemy mogli się uczyć.

Konsolidacja dotyczy wszystkich procesów zachodzących w organizmie. Jest to przejście od powolnego świadomego przetwarzania bodźców do nieświadomej automatycznej biegłości. Nasze mózgi nigdy nie ustają w nauce. Po opanowaniu jednej umiejętności, przesuwać się dalej, aż do jej przeuczenia (Dehaene, 2021, str. 316). Początkowo każdą umiejętność wykonujemy powoli, uważnie, krok za krokiem analizując kolejne etapy. Z czasem i zdobywanym doświadczeniem wysiłek powinien zanikać, a nasze ruchy powinny być automatyczne i rutynowe. Automatyzacja uwalnia zasoby kolorowe, abyśmy mogli wykonywać więcej zadań na raz. Dopóki dziecko nie nauczy się sprawnie czytać, rozwiązywanie zadań z treścią będzie dla niego nieosiągalne. Niezbędne jest, aby zaczynać od podstawowych umiejętności, informacji. Jednym z ważniejszych odkryć neuronauki jest, że sen nie jest okresem bezczynności czy tylko „wywózki śmieci”, usuwania ubocznych produktów przemiany materii. Mózg pozostaje podczas snu aktywny. Wykonuje specyficzne algorytmy, w których odtwarza ważne zdarzenia zarejestrowane przez niego w ostatnim dniu i stopniowo przenosi je do wydajniejszego przedziału pamięci (Dehaene, 2021, str. 319). Pozwólmy więc dzieciom poznawać samodzielnie świat, w który je wprowadzamy, a w nocy spać, żeby mogli zdobytą wiedzę selekcjonować i przetwarzać.

Podsumowanie

Naiwnością byłoby sądzić, że czysta analiza procesów neuronalnych oraz funkcjonowania mózgu wystarczą do oceny indywidualnego funkcjonowania dziecka czy osoby dorosłej. Nawet dołączenie uwarunkowań społeczno-kulturowych może okazać się niewystarczające (Chyrowicz, 2021, strony 334–343). Aby lepiej zrozumieć funkcjonowanie dziecka, poza jego biologicznymi podstawami, potrzebujemy znać cel, do którego zmierza w swoim rozwoju. I tu niezastąpioną okazuje się personalistyczna wizja człowieka w jego integralnym rozwoju prezentowana w niniejszej publikacji. Dopiero znając cel postępowania jesteśmy w stanie adekwatnie dobrać metody i środki do jego realizacji (Kiereś, 2017, strony 38–52).

Niech za podsumowanie posłużą nam słowa Barbary Chyrowicz: Im lepiej zdajemy sobie sprawę z psychologicznych mechanizmów naszego działania, tym większą mamy szansę na ich kontrolowanie, a kontrolując stajemy się w większym stopniu wolni. Nasze działanie jest uwarunkowane funkcjonowaniem mózgu, ale to wciąż „nasz mózg”, nasze działanie i nasza odpowiedzialność. Nie jesteśmy bezwolnym mechanizmem sterowanym przez mózg (2021, str. 343).

Ważne!

Metody pedagogiczne, które najlepiej sprawdzają się u wszystkich dzieci, z reguły okazują się też najefektywniejsze w pracy z dziećmi mającymi zaburzenia nauki – trzeba tylko stosować te sposoby z większą determinacją, cierpliwością, systematycznością i tolerancją dla błędów.

(Dehaene, 2021, str. 22)

Bibliografia

- Appelt, K. (2021). Wiek szkolny. Jak rozpoznać potencjał dziecka? W A.I. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka* (strony 259–301). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Boyd, D. i Bee, H. (2008). *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Brzezińska, A. (1987). Właściwości dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym szkolnym a uczenie się czytania i pisania. W A. Brzezińska (red.), *Czytanie i pisanie – nowy język dziecka* (strony 16–29). Warszawa: WSiP.
- Chyrowicz, B. (2021). *Widok stąd. Dlaczego działamy tak, a nie inaczej?* Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Dehaene, S. (2021). *Jak się uczymy? Dlaczego mózgi uczą się lepiej niż komputery... jak dotąd*. Kraków: Copernicus Center Press Sp. z o.o.
- Diamond, A. (2013). Executive functions. *Annual Review of Psychology*, 64, 135–168.
- Gruszczyk-Kolczyńska, E. (2016). Nowe sposoby kierowania procesem uczenia się dzieci w przedszkolu i w domu. W E. Gruszczyk-Kolczyńska (red.), *Starsze przedszkolaki. Jak skutecznie je wychowywać i kształcić w przedszkolu i w domu* (strony 47–76). Kraków: CEBP 24.12 Sp. z o.o.
- Kiereś, B. (2017). *Człowiek i wychowanie. Od osoby do osobowości*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Kołodziejczyk, A. (2021). Późne dzieciństwo – młodszy wiek szkolny. W J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka* (strony 234–258). Warszawa: PWN.
- Miller, E.K. i Cohen, J.D. (2001). An integrative theory of prefrontal cortex function. *Annual Review of Neuroscience**, 24(1), 167–202.

Schaffer, H.R. (2018). *Psychologia dziecka*. Warszawa: PWN SA.

Wiliński, P. (2021). Wiek szkolny. Jak rozpoznać ryzyko i jak pomagać? W A. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka* (strony 304–343). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Polecane lektury dodatkowe:

Dawson, P., Guare, R. (2012). *Zdolne, ale rozkojarzone. Wspieranie rozwoju dziecka za pomocą treningu umiejętności wykonawczych*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Grand, Sharon. (2024). *Funkcje wykonawcze. Ćwiczenia dla dzieci*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.

Ockwell-Smith, S. (2022). *Tweens, czyli prawie nastolatki. Poradnik dla rodziców dzieci od 8 do 13 lat*. Warszawa: Laurum.